

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено проблемі розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності. Представлено експериментально перевірену організаційно-педагогічну модель розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів як системи в єдності біоенергетичної, психоенергетичної, інтелектуально-інформаційної та мотиваційно-діяльної складових художньо-творчого потенціалу молодших школярів у структурі навчально-виховного процесу початкової школи.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Як одне з актуальних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні ХХІ ст., творчість розглядається у широкому розумінні як важлива умова формування багатогранної особистості. У світлі нових концепцій виховання людини перевага надається формуванню молодого покоління, здатного творчо включатися в життєдіяльність, самостійно розв'язувати доступні проблеми. В той же час початкова школа гостро відчуває потребу в оновленні наукової бази, яка дозволила б учителям розвивати творчий потенціал і забезпечувати цей складний процес на належному науковому і професійному рівні. У цьому віці образотворча діяльність стає природною і необхідною для подальшого формування і розвитку людини, формою пізнання матеріально-предметного світу. Творчість дає змогу виокремити резерви особистості. Завдяки художньо-творчій діяльності дитина має можливість пізнати нові шляхи власного вдосконалення. Актуальність дослідження проблеми розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів зумовлена, насамперед, наявністю практичної потреби у використанні потенційних ресурсів дитини як основної сили у вирішенні завдань розвитку її творчих здібностей і активності.

Обґрунтування і подальше дослідження комплексу проблем, пов'язаних із розумінням специфіки самої творчості, природи, сутності й структури творчого потенціалу людини, дає можливість більш глибоко розкрити механізм становлення і реалізації творчих здібностей учнів початкової школи засобами образотворчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Творчість є предметом аналізу багатьох учених, котрі досліджують природу цього феномена. Вивченню проблем художньо-творчого розвитку саме молодших школярів присвячено праці В. Барко, О. Борисової, В. Вільчинського, Н. Вітківської, І. Гадалової, Н. Гурець, Д. Джоли, Т. Сущенко, В. Сухомлинського, В. Томашевського. Роль психологічних і фізіологічних факторів творчості та уяви визначали В. Зінченко, В. Кірієнко, В. Кузін, Л. Леонтьєв, Н. Наумова. Роль мистецтва як потужного засобу розвитку творчих здібностей, образного мислення, естетичної свідомості людини розкрито у працях В. Кудіна, Б. Ліхачова, Г. Шевченко. Дослідження творчого потенціалу людини отримало інтерпретацію з позицій філософської науки в роботах П. Крамара, В. Ніколко, О. Клепікова, Т. Кучерявого, Б. Новикова, І. Пригожина, О. Чаплигіна та інших. Формуванню у дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, оцінок, ціннісних орієнтацій присвятили праці П. Автомонов, В. Бутенко, Є. Квятковський, В. Кудін, Г. Локарева, С. Мельничук, М. Миропольська, О. Рудницька, Г. Тарасенко, А. Щербо та інші.

Мета даної статті полягає в розкритті сутності творчого потенціалу, художньо-творчого потенціалу молодших школярів, в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов ефективного розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів в процесі образотворчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень, що стосуються творчого потенціалу, дозволив виділити декілька важливих положень, які суттєво впливають на розкриття сутності й змісту художньо-творчого потенціалу молодших школярів. З'ясовано, що вихідними джерелами творчого потенціалу людини є вчення класичної філософії про парні діалектичні категорії потенційного і актуального (Аристотель). Зазначено, що потенціал – це сукупність наявних можливостей, засобів у певній сфері життя, людські ресурси та суб'єктивні сили і здібності людини, рівень її свідомості, підготовленості до того чи іншого виду діяльності. Творчий потенціал визначається як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності. Зовнішні фактори відіграють значну роль у розвитку творчого потенціалу, проте рушійною силою і його ядром є внутрішні фактори. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, самобудівництва, вільних дій і вчинків.

Джерелом творчої активності людини є інформаційно-енергетичний обмін, що здійснюється за рахунок біоенергетичного, психоенергетичного, інтелектуально-інформаційного й мотиваційно-діяльностного потенціалів людини. Творчість розглядається як пульсація енергії різних рівнів, завдяки чому відбувається перехід від небуття до буття, здійснюється приріст змістовності в бутті й у самому суб'єкті творчості. Системно-енергетичний підхід до творчості дозволяє розглядати її як природне явище, як найвищий ступінь самоактивності буття в його людському вияві. Підкреслено, що художньо-творчий потенціал представляє собою універсальну, цілісну якість людини, змістовна визначеність якої виявляється в художньо-творчій діяльності шляхом прирощення матеріально-духовних

цінностей та саморозвитку і самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні й духовні ресурси. Це діяльність в галузі мистецтва, особливістю якого є відображення реальності в художньо-образній формі.

Змістова характеристика художньо-творчого потенціалу є невід'ємною частиною цілісного гармонійного розвитку особистості. Будучи органічно пов'язаним з основними параметрами розвитку особистості (фізична енергія, задатки, здібності, мораль та ін.), художньо-творчий потенціал особистості водночас має свою структуру, яка охоплює такі складові, як біоенергетична, психоенергетична, інтелектуально-інформаційна та мотиваційно-діяльнісна.

Художньо-творчий потенціал молодших школярів є багаторівневою функціональною системою, котра виявляється у творчій активності особистості в галузі образотворчої діяльності, зумовлена рівнем розвитку природних задатків і творчих здібностей учнів, особливостями чуттєвого сприймання, інтелектуальною активністю, інтересами і внутрішніми потребами та творчою ініціативою у їх взаємодії. На основі багаторівневості художньо-творчого потенціалу молодших школярів убачається доцільність організації відповідного педагогічного забезпечення, яке стимулювало б розвиток творчих здібностей учнів.

Ефективність і практичне значення запропонованої методики розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів забезпечується сукупним продуктом соціокультурного середовища, педагогічних умов в комплексі запропонованої нами організаційно-педагогічної моделі розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності та при ведучій ролі творчої роботи вчителя.

Першою педагогічною умовою є урахування вчителем особливостей мети та завдань розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів, а саме: виховання соціально-активної, естетично-розвинутої і творчої особистості, здатної до самореалізації художньо-творчого потенціалу. Це потребує від учителя знання механізмів творчої діяльності, структури і моделі означеного феномена. Відповідно до цього розвиток творчого потенціалу дітей вимагає від учителя перегляду традиційних методик викладання предмета "Образотворче мистецтво".

Метод розвитку художньо-творчого потенціалу успішно реалізується за умов: зміст занять повинен бути сюжетно вмонтований у структурну модель розвитку художньо-творчого потенціалу з опорою на сенсильність учнів; заняття потрібно переорієнтувати з вербально-понятійного на художньо образне мислення та сприймання; розвиток емоційно-почуттєвої сфери має здійснюватися з використанням на уроці інтегрованої схеми міжпредметних зв'язків, насамперед, музики, літератури, поезії і елементів гри; розвитку пошуково-орієнтовних потреб пізнання естетичних і художніх цінностей на основі запропонованих еталонів та методів; запровадження нетрадиційних художньо-виражальних засобів і технік.

Другою педагогічною умовою є здійснення поетапного розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності. Зазначено, що послідовність забезпечення розвитку художньо-творчого потенціалу в навчально-виховному процесі уроків образотворчого мистецтва у початковій школі може бути позначена термінами "відчуваю" – "знаю" – "вмію". Перша ланка цієї структури представлена біоенергетичною і психоенергетичною складовими художньо-творчого потенціалу, куди входять фізична енергія, емоційна чутливість, естетичні відчуття та переживання, задатки та художньо-творчі здібності. Друга розгортається у взаємодії психоенергетичної й інтелектуально-інформаційної складових, коли здатність мислення у співвіднесенні з візуальними враженнями дає можливість вибудовувати візуальні моделі, створювати художні образи. Компонентами інтелектуально-інформаційної складової є знання основ образотворчої грамоти (кольорознавства, композиції, елементів перспективи, естетичних ознак предметного світу, особливостей художніх матеріалів тощо). Третя ланка взаємодії з двома попередніми і розгортається як мотиваційно-діяльнісна. Атрибутами її є потреба у творчості, вміння, навички діяльності, самостійність, ініціативність, які складають основу первинного досвіду навчання. У процесі художньо-творчої діяльності складові художньо-творчого потенціалу знаходяться у гармонійній взаємодії цілісної системи як координація ока, мислення, руки. Але, щоб стати основою для постійної дієздатності людини, зазначені вище складові повинні набути певної цілеспрямованості, напруженості й системності. Це забезпечує мотиваційно-діяльнісна складова, яка репрезентує потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, настанови та інші складові (Рис. 1). **На рівні молодших школярів цей структурний елемент, будучи в стадії формування, відіграє найважливішу роль для ідентифікації особистості у соціальному середовищі в майбутньому.**

Третьою умовою є стимулювання у навчально-виховному процесі художньо-творчої активності учнів шляхом використання спеціально підібраних педагогічних засобів та врахування відповідних чинників соціокультурного середовища. Практика показує, що досить часто дітям неможливо самореалізувати свій художньо-творчий потенціал засобами образотворчої діяльності. Зумовлено це тим, що внутрішній світ для дитини має несформований характер. Він знаходиться у стані розвитку, а зовнішня інформація не завжди зрозуміла, повна протиріч і не завжди сприятлива для розвитку творчих здібностей учнів. Водночас використання вчителем у навчально-виховному процесі спеціально підібраних засобів може стимулювати художньо-творчу активність, спонукати до творчості. Цими засобами були: завдання для спостереження природи і творів мистецтва; навчально-виховні завдання для розвитку художньо-творчого потенціалу учнів; конкурси малюнків, композицій із нескulptурних матеріалів; динамічні і статичні посібники, педагогічний малюнок, навчальні таблиці; завдання для вправ з використанням нетрадиційних художніх технік та матеріалів; завдання для самостійної творчої роботи учнів та інші.

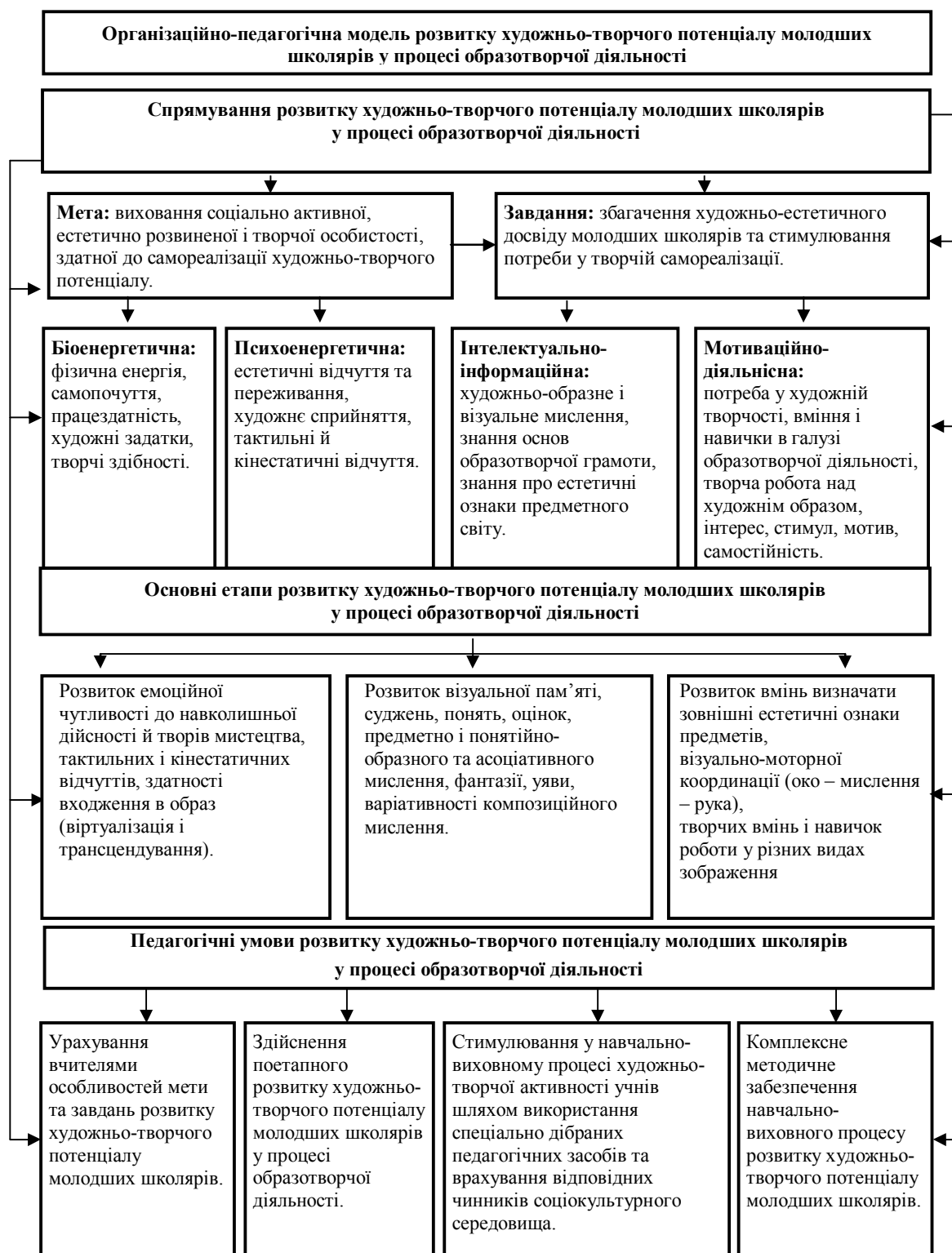

Рис. 1. Організаційно-педагогічне забезпечення розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.

Четвертою умовою є комплексне методичне забезпечення навчально-виховного процесу з розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів. Підвищення художньо-творчої активності можливе за умови організації занять на основі комплексного використання біоенергетичної, психоенергетичної, інтелектуально-інформаційної та мотиваційно-діяльнісної складових художньо-творчого потенціалу. Ефективність педагогічних умов розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності залежить як від взаємодії педагогічного та художнього аспектів діяльності і соціокультурних факторів, так і від внутрішніх можливостей особистості у структурі творчої діяльності.

Ми вважаємо, що для успішного досягнення художньої картини світу, розвитку світогляду необхідно отримати знання "пропустити" через почуттєвий рівень особистості, який розширює межі пізнання навколишнього світу, допомагає усвідомити його іманентне багатство, спонукає до ціннісного переживання явищ довкілля.

Висновки. Таким чином програма та організація навчання, система педагогічних умов, які забезпечують ефективний розвиток творчого потенціалу у процесі зображувальної діяльності може вдосконалюватися у разі дотримання таких умов, а саме:

- художня творчість учнів повинна розглядатись як засіб урівноваження сутності дитини з оточуючим світом у взаємодії з сім'єю, школою і впливом сучасних соціокультурних факторів;
- спрямованості навчально-виховної роботи на активізацію творчого уявлення дітей, їхнього самостійного творчого пошуку;
- процес навчання образотворчої діяльності стане більш продуктивним, коли він буде спиратись на комплексну триєдину структуру творчої діяльності – відчуваю → знаю → вмію, з використанням нетрадиційних художніх технік, з опорою на диференційований підхід.

Оптимальний варіант системи творчої діяльності і розвитку творчого потенціалу може бути можливим:

- у формі розширення "творчих годин" у межах занять в позаурочний час, куди включаються різні форми образотворчої діяльності (зображення на площині, зображення в об'ємі, декоративно-прикладна діяльність);
- використання на уроках споріднених за тематикою творів мистецтва й ігрових ситуацій;
- комплексне використання на заняттях емоційно-чуттєвого, інтелектуального і діяльнісного компонентів художньо-творчого потенціалу;
- врахування відповідних чинників соціокультурного середовища (макрофактори, мезофактори, мегафактори).

Організація роботи вчителя відповідно до розглянутих вище положень створює оптимальні умови для використання резервів творчого потенціалу дитини в ході естетико-виховного процесу, а також для подальшого його розвитку як одного із найважливіших засобів у формуванні особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах / Аристотель. – М. : Мысль, 1981. – Т. 1. – 427 с.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1974. – 392 с.
3. Бутенко В. Г. Формирование эстетического отношения к искусству. Теоретико-методологические вопросы формирования эстетического отношения к искусству / В. Г. Бутенко. – Т. 1. – М. : [б. и.], 1991. – 326 с.
4. Енгельмайер П. Теория творчества / П. Енгельмайер. – СПб : Образование, 1910. – 250 с.
5. Кремень В. Г. Освіта в Україні : стан і перспективи розвитку / В. Г. Кремень ; [за редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало] // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : [збірник наукових праць у двох частинах]. – Частина 1. – Київ. – 2001. – С. 5–14.
6. Неменский Б. М. Мудрость красоты / Б. М. Неменский. – М. : Просвещение, 1987. – 254 с.
7. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теория и методика дошкольного образования" / В. Д. Лихвар. – Херсонський держ. універ. – Херсон, 2003. – 22 с.
8. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості / Р. В. Піхманець. – К. : Наукова думка, 1991. – 161 с.
9. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини : від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз) / О. К. Чаплигін. – Х. : Основа, 1999. – 278 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Aristotle. Soch. v 4-kh t. [Works in 4 Volumes] / Aristotle. – M. : Mysl', 1978. – T. 1. – 427 s.
2. Arnkheim R. Iskusstvo i vizual'noe vospriiatie [Art and Visual Perception] / R. Arnkheim ; [per. s angl.]. – M. : Progress, 1974. – 392 s.
3. Butenko V. G. Formirovanie esteticheskogo otnosheniia k iskusstvu. Teoretiko-metodologicheskie voprosy formirovaniia esteticheskogo otnosheniia k iskusstvu [The Formation of the Aesthetic Relationship to Art. Theoretical-Methodological Questions Dealing with the Formation of the Aesthetic Relationship to Art] / V. G. Butenko. – T. 1. – M. : [b. i.], 1991. – 326 s.
4. Engel'maer P. Teoriia tvorchosti [Creativity Theory] / P. Engel'maer. – SPb : Obrazovanie, 1910. – 250 s.
5. Kremen' V. G. Osvita v Ukraini : stan i perspektivy rozvytku [Education in Ukraine : the Condition and Perspectives of the Development] / V. G. Kremen' ; [za redaktsiei I. A. Ziaziuna ta N. G. Nychkalo] // Neperervna profesiina osvita : teoriia i praktyka [Life-Long Professional Education : Theory and Practice] : [zbiirnyk naukovykh prats' u dvokh chastykh]. – Chastyna 1. – Kyiv. – 2001. – S. 5–14.
6. Nemenskii B. M. Mudrost' krasoty [Beauty Wisdom] / B. M. Nemenskii. – M. : Prosveshchenie, 1987. – 254 s.
7. Lykhvar V. D. Rozvytok khudozhniogo-tvorchogo potentsialu molodshykh shkoliariv u protsesi obrazotvorchoi dial'nosti [The Junior Pupils' Artistic- Creative Potential Development in the Process of the Imitative Activity] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 "Teoriia i metodyki doshkil'noi osvity". – V. D. Lykhvar. – Khersonskiy derzh. univer. – Kherson, 2003. – 22 s.
8. Pikhmanets' R. V. Psykhologiya khudozhnoi tvorchosti [Psychology of the Artistic Creation] / R. V. Pikhmanets'. – K. : Naukova dumka, 1991. – 161 s.

9. Chaplygin O. K. *Tvorchiy potentsial liudyny : vid stanovlennia do realizatsii (sotsial'no-filosofs'kyi analiz [Human's Creative Potential : from the Establishment to the Realization (the Social-Philosophical Analysis)]* / O. K. Chaplygin. – КН. : Osnova, 1999. – 278 s.

Матеріал надійшов до редакції 22.01. 2013 р.

Лихвар В. Д. Обоснование педагогических условий развития художественно-творческого потенциала младших школьников в процессе изобразительной деятельности.

Статья посвящена проблеме развития художественно-творческого потенциала младших школьников в процессе изобразительной деятельности. Представлена экспериментально проверенная организационно-педагогическая модель развития художественно-творческого потенциала младших школьников как системы в единстве биоэнергетической, психоэнергетической, интеллектуально-информационной и мотивационно-деятельностной составных художественно-творческого потенциала младших школьников в структуре учебно-воспитательного процесса начальной школы.

Lykhvar V. D. The Substantiation of Pedagogical Terms of Junior Schoolchildren's Artistic and Creative Potential Development in the Process of Graphic Activity.

The article is devoted to the problem of junior schoolchildren's artistic and creative potential development in the process of graphic activity. The experimentally tested organizational-pedagogical model of junior schoolchildren's artistic and creative potential development as a system is presented in the unity of bioenergetic, psychoenergetic, intellectual-informative and motivational-pragmatist components of junior schoolchildren's potential in the structure of the educational process of the primary school.